UN PROCEDEU STILISTIC DE EXPRIMARE A IDEII DE SUPERLATIV

DE

LUIZA SECHE

MĂSURA CEA MAI ÎNALTĂ sau cea mai coborîtă a însușirii unui obiect sau a unei ființe se exprimă cu ajutorul superlativului, care — alături de pozitiv și de comparativ — formează, în limba română, gradele de comparație ale adjectivelor și ale unor adverbe. Cînd însușirea obiectului — în raport cu însușirea altor obiecte sau a aceluiași obiect, în circumstanțe diferite, — atinge gradul cel mai ridicat sau cel mai scăzut, ne aflăm în fața superlativului relativ (*cel mai tare, cel mai slab*) ; cînd însușirea obiectului — fără a fi raportată la însușirea altor obiecte sau la ea însăși, în împrejurări deosebite, — denumește nivelul cel mai de sus sau cel mai de jos, avem a face cu superlativul absolut (*foarte tare, foarte slab*)[1]. Superlativul absolut se construiește cu adverbele *foarte*, mai rar *tare* și *prea*. Pe lîngă acest procedeu „clasic", superlativul absolut se mai formează, în limba română, cu ajutorul unui mare număr de adverbe sau de adjective (cu valoare adverbială) care imprimă adjectivului sau adverbului determinat o mai puternică încărcătură expresivă : *colosal, copleșitor, enorm, excepțional, extraordinar, extrem, fantastic, formidabil, grozav, imens, infinit, înfiorător, înfricoșător, îngrozitor, înspăimîntător, minunat, miraculos, necrezut, negrăit, neînchipuit, nemaiauzit, nemaicunoscut, nemaiîntîlnit, nemaipomenit, nemaivăzut, nesfîrșit, nespus, senzațional, teribil, uimitor, uluitor* etc., legate prin prepoziția *de*.

De asemenea, superlativul absolut poate fi exprimat cu ajutorul unor locuțiuni adjectivale (*de toată frumusețea*), adverbiale (*blînd din cale-afară*), substantivale (*mîțe pierdută de durere*), expresii (*culmea indignării, nebun de fericire, curios la culme*) sau o serie de adjective, adverbe sau substantive care exprimă noțiuni dezagreabile și care, cu timpul, și-au pierdut sensul originar, iar acum servesc la intensificarea însușirii substantivelor pe care le determină, fie în sens pozitiv, fie în sens negativ (*putred de bogat, sărac lipit pămîntului, beat mort, frumoasă de mama focului, harnic spirt, o groază de lucruri, puzderie de gînduri* etc.).

Limbajul afectiv folosește și alte mijloace pentru exprimarea ideii de superlativ ca : lungirea și repetarea vocalelor (*drum luung, fruumoasă fată, taare bun, scuump la vedere* etc.), dublarea consoanelor (*collosal, mizzerabil, grrozav, rroșu, nnegru* etc.), repetarea adjectivului (*ochi albaștri-albaștri, pădure deasă-deasă, păr creț-creț, femeie bătrînă-bătrînă* etc.), înlocuirea adjectivului determinant cu substantivul corespunzător din punct de vedere semantic, așezarea lui înaintea substantivului și legarea lui cu substantivul determinat cu prepoziția *de* (*o mîndrețe de fată, o drăgălășenie de copil, o minune de cîntec, o splendoare de vreme* etc.), repetarea substantivului la cazul genitiv plural (*floarea florilor, voinicul voinicilor, frumoasa frumoaselor, zmeul zmeilor* etc.), precum și o serie de prefixe sau de elemente de compunere cu valoare augmentativă : *arhi-, extra-, hiper-, para-, prea-, răz-, super-, supra-, ultra-* etc. (*arhicunoscut, extrafin, hipertrofiat, paraleu, preaînțelept, răzcunoscut, supersonic, suprasolicitat, ultramodern* etc.).

Modul de redare a însușirii celei mai înalte a unor substantive se face în raport cu gîndirea vorbitorului, fiind condiționat de starea lui sufletească, de conjunctură, de impresia mo-

[1] Vezi *Gramatica limbii române*, ediția a II-a, 1963, vol. I, p. 131—133.

BDD-A1437 © 1979-1980 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:19 UTC)

mentană, de gradul lui de cultură și de alți factori extralingvistici, fapt pentru care procedeul în sine poate fi abordat atît de gramaticieni, cît și de stilisticieni sau de lexicografi[2].

Nestudiat nici de cercetătorii din domeniul gramaticii, nici de cei care se ocupă de analizele stilistice, nici de autorii de dicționare este procedeul prin care calitatea cea mai înaltă este redată cu ajutorul unui substantiv, care, în semnificația lui, cuprinde ca notă esențială noțiunea de însușire supremă, de punct maxim, unic, ales, de culme. Redarea acestei calități superioare nu se mai face prin intermediul unor adjective sau al unor adverbe, ci cu ajutorul unor substantive care reprezintă noțiuni superlative, unicate, *summum* de însușiri, perfecțiunea. La baza acestui procedeu se află o comparație, care reușește să mijlocească o mai riguroasă reprezentare și o mai vie sensibilizare a elementului pe care îl comparăm și să realizeze un transfer semantic. Sinteza dintre cele două cuvinte puse alături și absența adverbelor de comparație (*ca, ca și, precum, cum, asemenea, întocmai, parcă* etc.) conferă formației statut de metaforă. Cînd cineva numește în chip figurat *leul* drept „rege al animalelor", el exprimă, de fapt, rezultatul comparației dintre *leu* și *rege* ; așa cum regele este cel mai de seamă reprezentant printre semenii săi, într-o anumită societate, tot așa leul este cel mai important exponent al animalelor. Termenul metaforic care înlocuiește pe cel propriu este în parte sinonim cu acesta, în parte deosebit de el. Dacă între cei doi termeni ar exista o identitate absolută, nu ar mai fi cazul să se substituie unul cu celălalt, iar dacă ar fi total diferite nu ar mai fi posibilă apropierea lor. Prin stabilirea unei relații între cele două realități, substantivului determinat îi sînt atribuite trăsăturile substantivului determinant ; suprimînd comparația inițială și creînd o unitate sintetică nouă se realizează actul atribuirii unor calități supreme unei persoane, ceea ce — stilistic — constituie o metaforă. Valoarea expresivă rezidă tocmai în acest transfer semantic : un cuvînt care are înțelesul „cel mai bun", „cel mai mare", „cel dintîi", „perfect", „desăvîrșit", „unic" etc. ajunge să fie considerat purtătorul acestor însușiri și să determine sensul noțiunii pe lîngă care este plasat într-un context oarecare.

Procedeul nu este exclusiv românesc ; îl întîlnim și în alte limbi moderne (de exemplu, în limba franceză) și nu este nici foarte recent, (dovadă unele atestări din literatura noastră mai veche, după cum vom vedea mai jos). Este sigur că el a fost revigorat și reactualizat în limba română contemporană și, îndeosebi în stilul presei, unde a căpătat nuanțe semantice mai complexe, conturîndu-se ca un mod de exprimare a superiorității, relativ frecvent și neașteptat de expresiv.

Deoarece o ierarhizare strictă a acestor formații sau o prezentare a lor pe baza stabilirii unor priorități desprinse din analizarea importanței, a vechimii, a răspîndirii pe regiuni sau pe categorii sociale, pe expresii etc. nu sînt posibile, vom urmări materialul în ordine alfabetică, cu precizarea sensului propriu din care s-a desprins această valoare nou creată, ilustrîndu-l cu exemple adunate mai cu seamă din publicistica actuală. Pentru a putea urmări mai bine felul în care s-a desfășurat procesul semantic de cristalizare a noilor valori metaforice, vom grupa acest material în jurul cuvintelor-cheie care au polarizat respectivele îmbinări de cuvinte :

BOIER „epitet dat unei persoane cu înfățișare, cu atitudini și cu fel de a se manifesta aristocratice". *Gheorghe Zamfir,* **acest boier al cîntecului** *românesc.* ROMÂNIA LITERARĂ, 21/1971, 27/1.

DOAMNĂ „femeie din înalta societate ; suverană". *Luna,* **doamna mărilor și-a nopții,** EMINESCU. *Maria Tănase,* **doamna cîntecului** *românesc.* ALMANAHUL FLACĂRA, 1969, 318. *Barbara,* **doamna cîntecului** *francez.* ROMÂNIA LITERARĂ, 11/1969, 15/2. [Irina Răchițeanu-Șirianu] **doamna poeziei.** CONTEMPORANUL, 10/1974, 4/3. **Această doamnă a scenei** *românești.* ib.

DOMN „suveran, vodă". *Acela,* **domnul voroavei** *românești, Cicero.* M. COSTIN. *Mîndru vultur ce-n văzduh se cumpănește,* **Acel domn al atmosferei** *ce un veac întreg trăiește.* ALEXANDRESCU. *Și-n negru-mbracă toate* **al nopții palid domn.** EMINESCU. *Ea trebui de el în somn Aminte să-și aducă Și dor de-***al valurilor domn** *De inim-o apucă.* id. *O, dulce-***al nopții mele domn,** *De ce nu vii tu ?* id.

ISPRĂVNICEASĂ „soția ispravnicului care conducea un județ sau un ținut, ca reprezentant al domnitorului". *Aura Urziceanu,* **isprăvniceasa be-bop-ului.** ALMANAHUL CINEMA, 1974, 80.

---

[2] Vezi Toma Măruță, *Ideea de superlativ în limba română,* în „Limbă și literatură", 1/1955, p. 188—212.

BDD-A1437 © 1979-1980 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:19 UTC)

MARCHIZĂ „soția marchizului care conducea o marcă în Europa apuseană". *Angelica* **marchiza îngerilor** [titlu de film]. *Anița,* **marchiza haiducilor,** *devine o prezență convingătoare datorită jocului actriței Marga Barbu.* ROMÂNIA LITERARĂ, 11/1968, 5/2.

MATADOR „toreador care, în desfășurarea unei coride, trebuie să dea taurului lovitura de grație". *Gilbert Bécaud...* **matadorul șansonetei.** ALMANAHUL FLACĂRA, 1970, 151, cf. ALMANAHUL CINEMA, 1970, 116.

POET „persoană înzestrată cu o deosebită sensibilitate". *Valentin Gheorghiu,* **poet al pianului.** SCÎNTEIA, 11 270/1978, 4/4.

PRINCIPE „prinț". *Pindar... atita se înalță peste cei mai dinaintea lui, cît se numi* **prințip... poeților liricești.** NICOLAU. *Demostene este* **principele oratorilor.** CADE. **Principele poeților.** ȘĂINEANU. *Poetul satiric este* **principele artiștilor** *care urmărește anumite tendințe cu arta lor.* GALACTION.

PRINȚ „principe, suveran". *„Aristotele...* **prințul filozofilor.** CARAGIALE. *Nicolae Leonard...* **prințul operetei românești.** MIC DICȚ. ENC.

PRINȚESĂ „principesă". **Prințesa circului** [titlul unei operete de I. Kálmán]. *Celebra șansonetistă Yvette Gilbert — supranumită* **„la princesse de la chanson".** ALMANAHUL FLACĂRA 1971, 250.

REGE „suveran". *Paisiele...* **rege al compozitorilor** *din timpul lui.* FILIMON. *Lui Dobrovski și Schaffarik nemini nu li poate contesta sceptrul de* **regi ai limbisticei și arheologiei** *slavice.* HASDEU. *Ș-acel* **rege-al poeziei...** *Ce cu basmul povestește — veselul Alecsandri.* EMINESCU. *Un biet vultur —* **regele culmilor** *— sta pe un drug de fier.* DEMETRESCU. *Mărire, slavă ție, o* **Rege-al poeziei.** EFTIMIU. *Nașterea primului om ...* **regele inteligenței.** BRĂESCU. **Regii de trusturi** *... marii bancheri.* DEȘLIU. *Darius se numea pe sine* **regele universului.** CĂLINESCU. *Fostul* **rege al rock-u-lui,** *Elvis Priesley.* ALMANAHUL FLACĂRA, 1970, 149. *Elvis Priesley nu și-a pierdut renumele de „king", de* **rege al cîntecului.** ALMANAHUL CINEMA, 1971, 61. *Johann Strauss supranumit* **regele valsului** M. D. ENC. (cf. *le roi du pétrol, le lion ~ le roi des animaux*). Cf. și situațiile în care calitatea este atribuită ca un adjectiv : *Țara Românească din secolul al XVI-lea cuprindea în sine ... tot ținutul nordic al* **fluviului rege.** IIASDEU. *Fotbalul —* **sportul rege.**

REGINĂ „suverană, doamnă". **A stelelor regină** *se-nalță cu mîndrețe.* BOLINTINEANU. *Pe chipul acelei voluptoase* **regine a frumuseții,** *mina măiastră a răspîndit aureola unei divinități vînătorești.* ODOBESCU. *Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă, prin care trece albă* **regina nopții** *moartă.* EMINESCU (cf. *la lune ~ cette reine des nuits*). *Tu nu cunoști otrava gîndirii și-a vegherii, Fantasmele de fildeș,* **regini ale tăcerii.** ARGHEZI. *Aici moare infanteria, care nu e* **regina bătăliilor,** *cum s-a zis de unii, ci* **regina morții.** BRĂESCU (cf. fr. *l'infanterie est la reine des batailles*). *Amalia Rodriguez,* **regina fado-ului.** CONTEMPORANUL, 11/1969, 7/5. Și, din nou, o situație de referință în care calitatea este atribuită ca adjectiv : *Voi urmați cu repejiune* **cugetările regine.** EMINESCU.

STĂPÎN „suveran, domnitor". *Eu să fiu a ta stăpînă, tu* **stăpîn al vieții mele.** EMINESCU. *Duduia Ioniță,* **stăpîna visurilor noastre.** IBRĂILEANU (cf. și *la force est la reine du monde*).

STĂPÎNITOR „conducător, stăpîn". **Stăpînitorul apelor** [adecăte Veneția]. FOLETUL NOVEL, 78. *Cu ce revărsare de lumină se ridică* **Stăpînitorul lumii,** *pînă sus, pe cer.* GÎRLEANU. *Codrul pare tot mai mare, parcă vine mai aproape, Dimpreună cu al lunii disc* **stăpînitor de** ape. EMINESCU.

SUVERAN „conducător". *Publicul* ? **Suveranul absolut al sălilor** *de spectacol.* CINEMA, 6/1968, 14.

Tot pe aceeași linie se înscriu : [Ilie Năstase] *asul* (sau *campionul*) *rachetei,* [Eminescu] *luceafărul poeziei românești,* [Judecătorul X] *cavalerul dreptății,* [Arbitrul Y] *cavalerul fluierului,* [Melba] *privighetoarea sudului,* [Sonja Henie] *steaua nordului,* [Rodney Kluck] *regele reclamei* etc.

Fără a mai lărgi lista exemplelor, putem spune că acest procedeu al exprimării ideii de superlativ, de calitate maximă este destul de frecvent, mai cu seamă în presa actuală (cu predilecție în domeniul reclamelor culturale, al spectacolelor etc.), este economic și foarte expresiv.

La capătul sumarei noastre analize, unele concluzii se impun :

— de obicei, aceste mărci ale calității absolute apar la *singular,* la *cazul nominativ, forma articulată,* îndeplinind funcția de apoziție (*Maria Tănase, doamna cîntecului românesc ; Gilbert Bécaud, matadorul șansonetei ; Nicolae Leonard, prințul operetei românești ; Amalia Rodriguez, regina fado-ului ; Publicul, suveranul absolut al sălilor de spectacol* etc.) ;

— de multe ori, după indicarea numelui propriu, substantivul cu ajutorul căruia se exprimă calitatea, este precedat de adjectivul posesiv „acest, aceasta" (*Gheorghe Zamfir, acest*

BDD-A1437 © 1979-1980 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:19 UTC)

boier al cîntecului românesc ; *Vasile Alecsandri, acest rege al poeziei* ; *Irina Răchiteanu-Şirianu, această doamnă a scenei româneşti* etc.) ;

— de cele mai multe ori, aceste substantive apar la singular (marcînd „unicitatea"), cazul nominativ (cu rol de apoziţie), precedate de articolul nehotărît „un, o" şi de unul dintre adjectivele care denumesc calitatea : *„adevărat"*, *„veritabil"*, *„real"* (*Mireille Mathieu, o veritabilă doamnă a cîntecului francez* ; *Ilie Năstase, un adevărat as al rachetei* ; *Nadia Comăneci, o reală regină a bîrnei şi a paralelelor* etc.).

Succinta prezentare şi interpretare a faptelor de mai sus, precum şi exemplele cu care am ilustrat această prezentare, au încercat să demonstreze existenţa unei originale, expresive şi mai puţin cunoscute modalităţi de exprimare a celei mai înalte trepte a calităţii, un procedeu stilistic de redare a superlativului în limba română.

BDD-A1437 © 1979-1980 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:57:19 UTC)